

Aileen R. Das. *Galen and The Arabic Reception of Plato's Timaeus*, Cambridge University Press, 2020, 243 sayfa.

Merve Nur Yaman

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
yilmazm15@29mayis.edu.tr
orcid: 0000-0002-9129-8652

Platon'un *Timaios*'u, diğer metinleri arasında literatürde üzerine en çok çalışma yapılmış diyaloglarından biridir ve metne yönelik ilgi, yalnızca çağdaş çalışmalarla sınırlı değildir. Diyalog, Antik Dönem'de ve Orta Çağ boyunca Platon'un en önemli metinlerinden birisi olmayı sürdürmüştür. Bunda diyalogun, nispeten erken dönemde yapılmış Latince çevirilerinin bulunması ve uzun süre Platon'dan ulaşan yegâne metin olma özelliğini koruması da etkilidir. Aileen R. Das'ın *Galen and the Arabic Reception of Plato's Timaeus* kitabı ise temel olarak Galen'in (ö. 200) *Timaios* okumasını ve bu okumanın Orta Çağ'da, İslam düşüncesi üzerindeki etkisini incelemeyi öneren ilk metinlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Das giriş bölümünde, kitabın iki temel argümanını şöyle açıklar: 1- Galen *Timaios* metninde tıp disiplinini yeniden kurgulayabilmenin imkânını gören ilk isimdir, 2- Galen'in önemi, ancak Orta Çağ'da Arapça metinlerdeki etkisi de dikkate alındığında yeterince değerlendirilebilir. Zira Das'ın kitabında göstereceği üzere Galen'in *Timaios* okuması, ayrı başlıklar altında incelenen İslam düşüncesinin¹ dört önemli ismi, Huneyn b. İshâk (ö. 260/873), Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925), İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve Maimonides (ö. 601/1204) tarafından hem eleştirilecek hem de geliştirilecektir. İslam düşüncesinin bu önemli isimlerinin eserlerinde Galen'in oynadığı rolü belirlemeye çalışan kitap bu açıdan literatüre önemli bir katkıdır.

---

¹ Das kitabından bu isimler için, Hodgson'un *Islamicate* kavramını kullanır. İslam düşüncesinin de *Islamicate* ile ifade edilen kapsama işaret ettiğini düşündüğümüz için "İslamileşmiş" çevirisi yerine, bu metin özelinde "İslam düşüncesine mensup isimler" ifadesini kullandık. Hodgson'un *Islamicate* kavramıyla ilgili çeviri ve tartışma için Zahit Atçıl, "Bir Serüven Olarak İslam Tarihi: Marshall G.S. Hodgson ve İslam'ın Serüveni", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 43 (2020): 183-193, s. 188.

Yazarın metin boyunca göstermeye çalıştığı üzere, Galen ve kendisinden sonra gelen düşünürler, dönemin tıp biliminin sınırlılıklarını aşmak ve felsefe karşısında, tıp adına epistemolojik bir zemin bulabilmek amacıyla sık sık *Timaios* metnine başvurmuşlardır. Yazara göre tıp biliminin, Antik Yunan düşüncesinin de benimsediği epistemolojik hiyerarşi içinde aşağı bir statüde olması, Galen'in *Timaios* yorumunun arkasındaki saiklerden biridir. Bu doğrultuda yazar, kitabın "Introduction: Timaeus as Universal Text" adlı giriş kısmında, diyalogun bütün bu düşünürler için neden bir cazibe merkezi olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere *Timaios* gerçekten de hakkıyla evrensel bir metin olma sıfatını üstlenir. Zira metin, yalnızca kozmolojik yapıyı değil, bu yapıya dâhil olan, cisim-ruh ve bu ikisi arasındaki ilişkileri ele alması bakımından her şey hakkında konuşmaktadır. Diyalogun muhataplarından Kritias'ın da dediği gibi "kozmojiden başlayarak, insanın doğasına kadar" *bütünde* ilgili meseleleri ele almaktadır (*Timaios* 27a3). *Timaios* metninin bu özelliği Das'a göre onu "müzikologlardan, astronomlara ve matematikçilere" (s. 2) birçok bilgi alanının düşünürleri için ilgileri besleyen bir antik kaynak kılmıştır.

Giriş bölümünün, "Ancient Hierarchies of Knowledge: Medicine as a Technē" başlıklı alt kısmında yazar, mezkûr felsefe ve tıp arasındaki çekişmenin bir destekleyicisi olarak Antik Dönem ve Orta Çağ İslam düşüncesinin hiyerarşik epistemoloji fikrinden yararlanır. Das, dönemin tıbbını neden "disiplin" olarak düşündüğünü, *tekhne*² kavramı etrafında açıklar. Yazarın verdiği bilgiye göre *tekhne*, Yunanca'da yaygın olarak tıp için kullanılan bir terim olmakla beraber, felsefenin *epistemē* ve *empeiria* gibi terimlerinden ayrılır. Bu bilgi kitabın sonraki tartışmaları için oldukça önemli olacaktır. Zira felsefe faaliyetinin de bir *tekhne* olarak düşünüldüğü Antik Dönem'de, tıbbın da müstakil bir disiplin ve "teknik" olarak ortaya çıkışı, eserin ortaya koyduğu oldukça ilginç bir tartışmadır (s. 6). Das'ın tıp için kullanıldığını söylediği *tekhne* kavramının bu anlamı, Hipokrat'ın en eski metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Hipokratik metinlerde *tekhne*'nin akılcı ve öğretilebilir metotların kullanımı olarak düşünüldüğünü belirten yazara göre, bu anlamıyla Hipokrat'ın *tekhne*'si, Platon ve Aristoteles'teki *tekhne* fikrini öngörmektedir.

2 *Tekhnē* kavramı Antik Yunan'da hem sanat hem de zanaat anlamlarını kapsadığı için tercüme edilmemiştir. Modern sanat ve zanaat ayrımı Antik Yunan düşüncesine yabancıdır. Bu metinde de her iki anlamı da içerecek şekilde kullanılmıştır. *Tekhnē* kavramı hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Oğuz Haşlakoğlu, *Platon Düşüncesinde Tekhnē: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni Üzerine İnceleme*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016.

Tıbbın bir *tekhne* olarak geliştirilmesinin Antik Dönem'in epistemik hiyerarşisindeki konumunu da yükselteceğini gören Galen'in karşısındaki en önemli mesele ise tıbbın incelediği bedenın ontolojik olarak ruha göre aşağıda düşünülmesidir. Zira beden, değişim alanına ait görülür ve herhangi bir şekilde kanıtlamaya dayalı bilginin nesnesi olamaz. Diğer taraftan tıbbın hiyerarşik durumu, Antik Dönem'deki doktor algısı ile de ilgilidir. Buna göre bir ücret karşılığı hizmet veren doktorlar, elit bir mesleğin icracısı olarak görülmezler. Roma'da da benzer bir duruma sahip olan tıp, bu anlamda elitleri eğiten filozofların *tekhne*si karşısında daha alt bir konumdadır.

Yazara göre Galen'in *Timaios*'a ilgisinin bir sebebi de felsefe ile bir şekilde dirsek teması kurarak tıbbın bir tür sosyal ve entelektüel profil kazanması olduğu düşünülebilir. Fakat Galen'in daha temel bir amacı olduğu söylenmelidir. Das'a göre bu amaç, tıbbın yalnızca felsefeden bir tür meşruiyet edinmesi değildir, bilakis tıbbın felsefeyle "eşit derecede ve hatta bazen ona üstün olacak şekilde, kozmos hakkında nihai bir hakikat bilgisi" sunabileceğidir (s. 9). İslam düşüncesi söz konusu olduğunda durum biraz daha karışık hâle gelir. Huneyn b. İshâk ve Ebû Bekir er-Râzî tıbbın sınırlarını genişletilmesi ve bilgi hiyerarşisinde tıp biliminin statüsünün yükseltilmesi konusunda Galen'in *Timaios* okumasını takip etmektedirler. Diğer taraftan dördüncü ve beşinci bölümlerde ele alınacağı üzere İbn Sînâ ve Maimonides, felsefi bir zemin kazanmada büyük bir adım atan tıp biliminin felsefeyle olan rekabetinde Galen'in aldığı konumu ve onun takipçisi olarak gördükleri Râzî'yi eleştireceklerdir (s. 22).

"Galen and the Medical Timaeus" adlı ilk bölümde Das, Galen'in yukarıda değindiğimiz argümanlar doğrultusunda, *Timaios* okumasının incelemelerine yönelir. Bölümün temel amacı, Galen'in *Timaios* metnini nasıl tıp biliminin sınırlarını genişletmek amacıyla kullandığını, metinler aracılığıyla gösterebilmektir. Bu bölümde yazar, Galen'in çeşitli eserleri etrafında, özellikle de ruh görüşü bağlamında felsefe ve tıp arasındaki sınırları gevşettiğini ifade etmektedir. Zira bedensel hareketin ilkesinin ruh olduğu düşünülen bir çerçevede, ruh ve bedenın arasını keskin bir şekilde ayırmanın anlamı da yoktur (s. 32). Galen'in beden ve ruh arasındaki bu sıkı bağı açıklamak için döndüğü isim elbette Platon'dur. Galen, Platon'un *Devlet* ve *Timaios* diyalogunda yer verdiği üç katmanlı ruh fikrine dönmektedir. Yazarın en önemli tespitlerinden birisi, *Timaios*'un sunduğu kozmolojinin, ruh ve beden ilişkisi söz konusu olduğunda Galen'e tıbbı, felsefe ve diğer disiplinlerle ilişki içine sokmada önemli bir zemin sağlıyor oluşudur. Bilindiği üzere *Timaios* metninde Platon, *kosmosun* görünen âlem (*kosmos aisthetos*) ve görünmeyen âlemin (*kosmos noetos*) bir araya gelmesiyle

oluştüğünü anlatır.³ İnsan bedeni (*soma*) ve ruhu da makro-kozmos gibi iki âlemin *mesos* yani orta karakterde bir araya gelmesiyle oluşması bakımından makro-kozmosa benzer. Galen bu noktada, *Timaios*'un kozmolojik anlatisından, tıbbın incelediği bedeninin ruhla bağlantısının bilinmesi gerektiğini söyleyip *Timaios*'un araştırmasını “fiziksel teori” olarak ifade etmektedir. Das da bu bağlamda bölümün ilk kısmında, Galen'in ruh ve bedenle ilgili tartışmasını, tıbbın felsefe ile arasında rekabet üzerinden ele almaktadır. Temel olarak birinci bölümde de *Timaios* metninin Galen'in yorumları ile tıbbın alanının genişletilmesi yoluyla statüsünün yükselmesine ve güvenilirlik kazanmasına yönelik bir araç hâline geldiği ifade edilmektedir (s. 66). Bu bazen Platon'un bir *medicus* olarak tanıtılmasıyla bazen de Platonik metinlerde tıp ve felsefe arasındaki gerilimi ifade eden pasajlar konusunda sessiz kılmasıyla gerçekleşir. Fakat bölümde gösterilmeye çalışıldığı üzere Galen'in *Timaios* yorumu, diyalogda sunulan kozmolojinin anlaşılabilirliği için tıp bilgisini bir gereklilik olarak sunmaktadır. Bölümün son kısmında ise Galen'in tıbbın sınırlarını, insan olmayan canlıları, örneğin bitkileri de içerecek şekilde nasıl yeniden düzenlediğine işaret edilmektedir.

Das, “From Heavens to the Body: Hunayn's Ophthalmology” adlı bölümün araştırmasının, Galen'in *Timaios* yorumunun Arapça çevirisinin, Huneyn b. İshâk tarafından göz biliminin geliştirilmesi için nasıl kullanıldığını ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir (s. 70). Bilindiği üzere Hristiyan bir Arap olan Huneyn b. İshâk, tercüme hareketlerinin en önemli ismi olmakla birlikte, en çok da Galen metinleri için yaptığı çevirileriyle bilinmektedir. Huneyn'in Galen çevirileri, Platonculuğun bir türünün metinler aracılığıyla Arapça'ya ulaşmasını sağlamıştır. Galen'in tıp bilgisinin ve biliminin alt uzmanlıklara ayrılmasına yönelik itirazı, Huneyn'in göz bilimini geliştirmesi ile sınırlanacaktır. *Ten Treaties on the Eye* adlı metinde Huneyn b. İshâk bu bağlamda Galen'in görme fiili ve gözün yapısı hakkında teorik olarak sınırlayıcı etkisi bulunan görüşlerine alternatif bir göz bilimi önerir (s. 71). Bölümün ikinci kısmı da bu doğrultuda Huneyn'in yalnızca alternatif bir göz bilimi geliştirmediğini, görmenin ve gözün üstünlüğü üzerinden, aynı zamanda beden ve kozmosun gözle olan ontolojik bağına nasıl teorik olarak eğildiğini göstermektedir. Zira göz bu üstünlüğüne rağmen, bütün yani bağlı bulunduğu beden ve kozmos sistemi dikkate alınmaksızın bağımsız olarak düşünülemez.

Huneyn b. İshâk eserinde gayeli bir dizayn olarak kozmos ve ruh arasında, insan bedeninde de göz örneğinde olduğu üzere analogik bir ilişki kurmaktadır. Görme fiili Huneyn için, yazarın da ifade ettiği üzere, ay-üstü

---

3 Platon, *Timaios*, 52d.

âlemin dâhil olduğu (*supra-lunary-realm*) bir süreci içermektedir. Bu anlamıyla göz ve görme fiilinin Huneyn için yalnızca insan bedenselliğine ait bir organ ve yeti olarak değil, tıp bilimiyle ilgili bir sınır çalışmasının imkân zemini olarak görüldüğü söylenebilir. Diğer taraftan Das'ın iddiasına göre tıpkı Galen gibi *Timaios* diyalogunu, felsefenin tıp bilimi için öncelikli bir zemin olarak sunması Huneyn'in iddiasını zayıflatmıştır. Bununla birlikte Huneyn'in metnini modern öncesi dönemde oldukça farklı bilim grupları arasındaki yaygın dolaşımı onun göz bilimi konusundaki çalışmalarının başarısını göstermektedir (s. 102).

Üçüncü bölümde yazar, “Al-Râzî: The Arab Galen and his Plato, New Diciplinary Ideals” başlığı altında, Huneyn b. İshâk'ın tıpla olan ilişkisine benzer bir ilişkiye sahip bir ismi, Ebû Bekir er-Râzî'yi ele almaktadır. Râzî de Huneyn gibi Galen'i tıp biliminin alanını yeterince genişletmemesi konusunda eleştirecektir. Fakat sonraki iki bölümde gösterileceği üzere Galen gibi Râzî de İbn Sînâ ve Maimonides tarafından tıp bilgisinin ötesine geçen felsefi tartışmalara dâhil olarak, hatta bu tartışmaların tıpla ilişkili olduğunu söyleyerek kendi kapasitelerinin ve tıp biliminin ötesine geçtikleri için eleştirebilecektir. Fakat Das'ın da bu bölümde göstereceği üzere Râzî kendisinin, Galen'in sınırlı tıp anlayışını aştığını düşünmektedir (s. 107). Râzî, Galen tıbbını belli metafizik problemler ile ilişkilendirerek felsefi olarak genişletecektir. Tıpkı Galen gibi Râzî de bu doğrultuda *Timaios* metnine başvurur. Hatta bazı noktalarda Galen'in yorumlarına da itiraz etmektedir. Yazar bu doğrultuda bölümün temel argümanının, Râzî'nin *Timaios*'u yorumlarken bir yandan Galen'i rol modeli olarak aldığı, bir yandan da amacının kendisinin öncüsü olan Galen'in “epistemik otoritesini” zayıflatmak olduğunu göstermeye çalışacağıdır (s. 108). Bu anlamda bölümün ilk kısmı, Râzî'nin Platonculuğunun, *Timaios*'u metafiziksel bir okumasını sunması bakımından Galen'den ayrıldığı gösterilecektir. Fakat Galen'in Platon yorumuna itirazında dahi Râzî, temel olarak Galen'den gelen çizgiyi sürdürmektedir. Bu çizgi, tıp biliminin yalnızca fiziksel değil, metafiziksel olan konusunda da söz sahibi ve otorite olduğu iddiasına dayanan yaklaşımdır.

İslam düşüncesinin, felsefi kimliğinin yanı sıra tıp bilimcisi olarak da en önemli isimlerinden olan İbn Sînâ'yı ele aldığı, “Laying Down the Law: Avicenna and his Medical Project” adlı bölümde yazar, onun felsefe ve tıp arasındaki ilişkinin mahiyeti konusunda iki karşıt kavram ortaya koyduğunu belirtmektedir. O, *Kânûn*'da Galen ve Râzî tarafından iç içe geçirilen iki disiplinin kıstaslarını ve alanlarını tashih etmektedir. Özellikle Galen'in *Timaios* diyalogundan yola çıkarak temel bir önerme hâline getirdiği, beynin merkezî organ olduğu düşüncesini tartışmaya açar. Yazara göre İbn Sînâ, Galenci tıbbın felsefe ile bu temasını küçümsemekle birlikte, bir doktor olarak kendisinin tıbbın sınırlarını aşan bir felsefi birikimi olduğunu

da *Kânûn*'da göstermeye çalışmaktadır. İbn Sînâ bilimler tasnifinde, Antik Yunan'dan beri süregelen, tıbbın bedenle ilgilenmesi haysiyetiyle düşük bir statüye sahip olduğu görüşünü sürdürmektedir. Yazarın bu bölümde göstermeyi amaçladığı üzere İbn Sînâ, Galen'in tıp biliminin sınırlarını felsefi problemlere dâhil olacak şekilde genişletmesini eleştirmektedir. Das'ın iddiasına göre İbn Sînâ'nın bu eleştirisindeki temel kaygısı, Galenci fikirlerin, Aristotelesçi doğa felsefesine yönelik tehdidini, Galen'in güvenirliliğini azaltmak yoluyla ortadan kaldırmaktır (s. 142).

"Uprooting the Timaeus: Maimonides and Re-Medicalization of Galenism" başlıklı son bölümde ise yazar, İbn Sînâ gibi felsefe ve tıp arasındaki sınırların daha belirgin çizilmesi taraftarı olan bir başka ismi, Maimonides'in düşüncelerini inceler. Onun düşüncesinde, felsefenin tıptan ayrılmasına yönelik güçlü bir temayülle karşılaşılır. Maimonides döneminin en önemli Yahudi filozofu olmakla birlikte, tıp alanındaki çalışmalarıyla da öne çıkan bir isimdir. Das da bu bölümde, Maimonides'in özelde kendi dinî-felsefi sistemine tehlike oluşturduğunu düşündüğü Galenci görüşlerle, genelde de tıp bilimi ile olan polemliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır (s. 172). Zira o da, İbn Sînâ gibi Galen'in tıp bilimini *Timaios* üzerinden yeniden kurgulamasını, Aristotelesçi zemine dayanan kendi felsefi görüşleri için bir tehdit olarak görmektedir. Bu doğrultuda Das, Maimonides'in Galen'in tıp anlayışını ve *Timaios* okumasını üç temel konu etrafında değerlendirdiğini belirtmektedir. İlk olarak Maimonides, *Timaios* diyaloguna ve Galen'in *Timaios* okumasına, yoktan yaratmayı ve her şeye gücü yeten Tanrı anlayışını reddettiği için itiraz etmektedir. İkinci olarak Galen ile birlikte felsefi tartışmalara dâhil olan tıp bilimini, yalnızca bedensel hastalıkların iyileştirilmesine ve sağlığın sürdürülmesi olarak maddi olana daraltmaktadır. Ruh ise doktorların araştırma alanının ötesine geçmektedir. Son olarak Maimonides, Galen'in *Timaios* diyalogundan yola çıkarak oluşturduğu tıp bilimini, felsefeden arındırarak radikalleştirecektir. Maimonides'in Galenci tıbbi felsefi öğeleri dışarıda bırakarak yeniden kurgulaması, ancak kendisinden önceki isimlerin yolu açması ile mümkün olmuştur.

"Medicine Disiplinized" adlı sonuç kısmında ise Das, *Timaios* metninde sunulan doğal gerçekliğin, nasıl belirli alanlara bölünmek kaydıyla, disipline ait bir tür kaynak metne dönüştüğünü ifade etmektedir. En başından beri ifade edildiği üzere Galen sonuç olarak, tıp biliminin epistemik hiyerarşi içindeki düşük statüsünü, felsefe ile ilişkisi içinde iki türlü ele almaktadır: Bunlardan ilki tıbbın felsefeden, bu kitap özelinde Galen'in *Timaios*'tan, kendisine meşruiyet zemini sağlaması adına yararlanması; diğeri ise tıbbın özellikle ruh ve beden ilişkisi gibi konular ele alındığında, felsefeyle eşit hatta bazen ona üstün bir hakikat bilimi olmasıdır. Galen'in

bu imkânı bulabilmesinin zemininde ise *Timaios* metninin sunduğu kozmos anlatısının gücü vardır. İlk olarak Galen, *Timaios*'ta sunulan ruhun üç katmanlı konumlanışının, ruh ve beden arasındaki güçlü bağlantıyı ifade ettiği yorumunda bulunur. Diğer taraftan İslam düşüncesinde, Galen'in bu yorumunun, tıp bilimini fiziksel gerçeklik hakkında da söz sahibi kılabilmek adına, ruhu maddi olana indirmediği için eleştirildiğini görüyoruz. Das Galen başta olmak üzere İslam düşüncesinin zikredilen dört önemli isminden getirdiği pasajlarla Galenci tıbbın yorumlanması konusunda bir ayrılık olduğunu gösterir. Buna göre Huneyn b. İshak ve Ebû Bekir er-Râzî Galen'in tıp disipliniyle ilgili kaygılarını taşırken İbn Sînâ ve Maimonides tıp ve felsefe arasındaki sınırların daha belirgin çizilmesi konusunda katıldılar. Diğer taraftan Das'ın kitabındaki en önemli noktalardan birisi, bu isimlerin düşüncelerini aynı zamanda sosyal statüleri ve uzman kimlikleri bağlamında değerlendirmesidir. Zira her birinin epistemik otorite isteğinin, şahsi uzmanlıklarına bir tür kurumsallaştırma kazandırma arzusundan doğduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda tıp ve felsefe arasındaki ilişkinin mahiyetini, sosyal bağlamı içinde sunan çalışmanın, daha gerçekçi bir tarihsel arka plan sunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Das'ın çalışması, büyük bir yekûn tutan *Timaios* diyalogu hakkındaki çalışmalar arasında, daha önce pek üzerine düşünülmemiş bir hattan ilerlemesi bakımından öne çıkmaktadır. Yazarın giriş kısmında ifade ettiği gibi, yakın dönem akademisinin de artık kesin bir şekilde kabul ettiği üzere, İslam düşüncesine mensup düşünürlerin "Greko-Romen felsefesinin, Batı okuyucusuna aktarılmasının yalnızca bir aracı" olmadığını örnekleyen bir çalışma olması bakımından da oldukça önemlidir. Bu şu anlama gelmektedir: Değerlendirmesini yaptığımız bu kitap özelinde ele alınacak olursa, Batı felsefesinde Galen hakkında yapılmış herhangi bir çalışma, İslam düşüncesinde üretilen düşünce dikkate alınmadan tamamlanamayacaktır. Diğer taraftan, kitap özelinde *Timaios* diyalogunun Orta Çağ İslam düşüncesindeki alımlanışında, Galen'in rolünün tahmin edilenden daha önemli olduğunu göstermesi bakımından çalışmanın hem *Timaios* metninin kendisi ile ilgili çalışmalara, hem de İslam düşüncesinin tartışmalarına katkı sağlayacağı şüphesizdir.